

CONCEPTUL DE LIMBĂ LITERARĂ A UNUI DIALECT, CU APLICARE LA AROMÂNĂ, ÎN VIZIUNEA LUI G. IVĂNESCU

NISTOR BARDU*

1. Noțiunea de „dialect literar”, prin care înțelege o variantă a limbii române literare (scrise) în perioadele de constituire a acesteia (de la primele texte din secolul al XVI-lea, până în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea), este întrebuițată de G. Ivănescu în *Problemele capitale ale vechii române literare* (1948) și reluată apoi în *Istoria limbii române* (1980). Și în prima lucrare, și în cea de-a doua, autorul îi combate pe cei care au susținut în lingvistica românească (Rosetti, Densusianu) că limba română literară este rodul unei conștiințe lingvistice unice și identice pe tot teritoriul dacoromânesc și are la bază dialectul muntean. Dimpotrivă, au existat mai multe conștiințe lingvistice deosebite, chiar dacă nu radical, de la o regiune la alta (1980: 567). G. Ivănescu a distins, în *Problemele capitale...* (cap. III, „Dialectele literare românești”: 80–137) următoarele dialecte literare dacoromânești: 1) dialectul textelor rotacizante din secolul al XVI-lea; 2) dialectul din Ardeal de la nord de Mureș; 3) dialectul din Muntenia și din Ardealul de sud; 4) dialectul literar moldovean; 5) dialectul literar bănățean, întrebuițat în Banat, Țara Hațegului și Orăștie (80–90). La fel ca alte limbi literare europene, care și-au început existența în epoca feudală prin mai multe dialecte literare, tot așa și în cazul limbii române, vorbită în mai multe state feudale românești, limba literară a funcționat între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, ba chiar până la jumătatea secolului al XIX-lea, când începe unificarea limbii literare prin unificarea normelor ei (cf. 1980: 568), sub forma dialectelor menționate.

2. Este de acum bine cunoscut faptul că, dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române, dialectul aromân este singurul care și-a dezvoltat o variantă literară sau, cel puțin, un început de variantă literară dialectală. În acest sens, în lucrarea deja menționată (*Istoria limbii române*), G. Ivănescu face mai multe considerații asupra acestei realități culturale, lansând totodată conceptul de „dialect literar” sau „limbă literară a unui dialect” (Ivănescu 1980: 633–635, 726–729). Luând în discuție, în lucrarea citată, *Dialectele sud-dunărene în secolul al XVIII-lea*

* Universitatea „Ovidius”, Constanța, Aleea Universității, nr. 1, România.

și în primele decenii ale secolului al XIX-lea (cap. IV al Părții a VIII-a), autorul considera că, „scriindu-se macedoromâna cu litere grecești, se naște *un nou dialect literar al limbii române, o nouă variantă literară a românei*”¹ [subl.n.] (Ivănescu 1980: 633).

Cadrul favorizant al apariției acestui nou dialect literar al limbii române l-a constituit, crede G. Ivănescu, „înflorirea economică a macedoromânilor în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, ca și contactul lor cu cultura greacă sau cu străinătatea” (1980: 633), care, împreună, au generat o remarcabilă înflorire culturală.

La sfârșitul Evului Mediu, ajunsese sub stăpânire turcească, triburile de păstori aromâni din Epir și din sudul Albaniei se bucurau din partea noilor autorități de autonomie locală, privilegii și de o considerabilă libertate de mișcare pe care le moșteniseră de la împărații bizantini. Drept urmare, la începuturile epocii moderne, aromânii care își depășiseră condiția de ciobani deveniră cărăușii, călăuzele și stăpânii celor mai importante drumuri ale regiunii. La răspântii și în alte locuri avantajoase, ei au întemeiat adevărate „burguri” precum Călăriți, Siracu, Gramostea, Mețova, Clisura, Moscopole (F.C.H.L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, ed. I, t. II, 1826, p. 172–176, apud Brezeanu, Zbucnea 1997: 146–147; cf. și Papacostea 1983: 366–367). Acestea au avut până la 1700 un statut clientelar față de sistemul comercial al Venetiei și al Franței. După 1700, orașe ca Mețova și Moscopole ajung să-și dezvolte acțiuni economice proprii, dispunând în acest sens de adevărate hinterlanduri. Dintre ele, Moscopole, locuit în exclusivitate de aromâni (Papacostea 1983: 366–367)², a devenit în perioada respectivă o adevărată metropolă a aromânilor din sudul Albaniei și din întregul Epir.

Între 1720 și 1770, Moscopole oferea imaginea unui mare centru comercial și industrial, organizat pe corporații, în care se realizau lactate și produse din lână, arme, argintărie, postay, covoare etc., mărfuri care ajungeau prin rețeaua de drumuri comerciale bine puse la punct și păzită de jandarmeria caravanelor în interiorul Macedoniei, Greciei și, mai departe, la Venetia, Triest, Viena, Leipzig, la Timișoara și Brașov, în Egipt și în Asia Mică etc. (Popovici 1934: 62–63; Iorga 1969: 254; Papacostea 1983: 366–367).

Circulând mult, negustorii moscopoleni duceau în depărtări și aduceau la Moscopole mărfuri variate, dar și idei ale Occidentului iluminist unde unii dintre ei, deschiseseră mari case de comerț. Ajungând și în Transilvania secolului al XVIII-lea, ei „asistară la spectacolul înaltător al deșteptării conștiinței naționale”, contribuind cu bani la tipărirea cărților scrise de preoții, profesorii și studenții

¹ Conceptul de „dialect literar” este aplicat de autor și în legătură cu dacoromâna, cf. *ibidem*, 1948: 80–37, 368–387; vezi și Carageani 1999: 49–81.

² Papacostea 1983: 366–367. Într-un document de epocă păstrat la Arhivele Statului din Budapesta și reprodus de Per. Papahagi 1909: 20–21, se scria: *Moscopolit sita est in Macedonia, confinis Albaniae, urbs amplissima, non modo in tota Grecia, sed etiam fere per totum Turcarum imperium*. Despre locuitori se menționează: *Cives ius omnes unius nationis et religionis christianae graeci ritus eiusdem linguae que ab ipsis appellatur Romana... ipsis que inter se Romani dicuntur et nominantur (ibidem)*.

români din Ardeal și Banat și trăind și ei mândria de a fi urmașii romanilor (Iorga 1969: 254; Peyfuss 1996: 134). În peregrinările lor, ei trebuie să fi adus asemenea cărți și la Moscopole și în alte locuri de obârșie din Peninsula Balcanică, iar acestea ar fi putut ajunge în mâna învățaților aromâni care, în plină epocă iluministă, s-au conectat, după cum vom vedea, la propășirea spirituală a neamului din care făceau parte.

Scrisul și cititul s-au răspândit mai mult printre aromâni, concludă G. Ivănescu, pe baza datelor oferite de Th. Capidan (1932: 47 și urm.), astfel negustorii aromâni ajunseseră să-și redacteze corespondența nu numai în greacă, pe care cei de acasă n-o înțelegeau, ci și în aromână. Iar în curând, dintre aromâni, s-au recrutat și profesori pentru școlile de la Moscopole și pentru celelalte orașe din regiune (Șipsca, Grabova, Nicea, Lunca) și de mai departe (Mețovo-Aminci), toate atingând o dezvoltare invidiată de musulmanii din jurul lor. Sigur, aceștia făceau carte grecească în școlile respective, dar nu e deloc exclus ca ei să fi ținut și lecții de aromână. Așa se explică apariția primilor scriitori aromâni, autori ai celor dintâi instrumente de învățat în graiul matern (manuale, abecedare, lexicoane etc.).

Primele scrieri în aromână arată o limbă fluentă, ceea ce ne determină să credem că dialectul aromân era folosit în scris de mai multă vreme decât din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. O dovadă în acest sens o constituie *Inscripția lui Nectarie Târpu*, din 1731, descoperită la Ardenica, un sat din câmpia Muzëkjia din Albania. Textul inscripției, transcris de Vladimir Drâmba și comentat de Matilda Caragiu Marioțeanu, în *Liturghier aromânesc* 1962: 112, este următorul:

„Viryiră, muma al dumneđă, oră tră noi pecătoșli”.

Avem în acest text, crede Matilda Caragiu Marioțeanu, dovada certă că „năzuința aromânilor pentru cultivarea limbii materne în biserică, în școală, ca și în scrieri de orice fel, este cu mult anterioară sfârșitului secolului al XVIII-lea” (Caragiu Marioțeanu 1962: 112).

Așadar, scriitorii Theodor Anastas Cavalioti, Daniil Moscopoleanul și Constantin Ucuta se înscriu într-o tradiție a scrisului în aromână cu alfabet grecesc. De aici derivă, în ciuda unor deosebiri, unitatea remarcabilă a grafiei întrebuintate de ei, precum și de autorii anonimi ai *Codexului Dimonie* („Jahresbericht des Institut für rumänische Sprache”, I, 1894, II–IV, 1897–1898) și ai *Liturghierului aromânesc*. Mai importantă decât aceasta este însă fluenta cu care autorii își folosesc în scris limba nativă. Iată alte dovezi în sprijinul acestei afirmații:

„Dumniđău fețe țerru, loclu, soarle, luna, stealle. Și dapoea ursi amarea-i bălțile, răurre și scoásiră pëshkil'i, uh'el'ile. Năpoi đise și isire desupră pre locu tuț arburl'i. Și estă loclou mplinu de leamne de cupăču. De fagu de salțe de plupu de kípăriču, de kiñi. Și alte se află tru pădure. Alte suntu tru munți tru padē și tru alte lócuri” (Daniil Moscopoleanul, *Lexicon Tetrágloson*, apud Per. Papahagi 1909: 116–117).

„Tată anostru ți ești tru țeruri; La[s] se avisească numa atá. La[s] se vînă amirăril'a atá. La[s] se si facă thélina atá, de căcúm n-țerú, așite și pri locú. Pínea anoastră ațea de cađe đua dănă-o ástăđi. Și l'eartă-nă steápsile anoastre, de căcúm și noi l'ertámú ațelorú ți nă stipseșcu. Și se nu aduți pre pirazmó, ma scapă-nă de éhturru; amin.

Că ată este amirăril'a, și vârtutea, și đoxa, a tătăluī, a h'il'luī și a aului duhū, tora și cāntīdo, și tru étele a ételorū. Amin” (Constantin Ucuta, *Noua pedagogie sau Abecedar ușor...*, Viena, 1797, apud Per. Papahagi 1909: 75).

Din păcate, aceste începuturi atât de promițătoare nu au continuat în perioada următoare sau noi nu avem dovezi că autori aromâni ar mai fi compus asemenea scrieri, în afara *Codexului Dimonie* și a *Liturgierului aromânesc*, care datează cam din aceeași perioadă (vezi mărturisirea lui Gheorghe Platari din Aminciu–Metsovo³, 2005). Lăsând deoparte scrierile lui Gheorghe Constantin Roja (*Măiestria ghiovāsirii românești...*, Buda, 1809) și *Gramatica română sau macedono-vlahă* a lui Mihail Boiagi (Viena, 1813), a trebuit să treacă mai bine de o jumătate de veac până când, în urma înființării de școli și deschiderii de biserici de către statul român pentru aromânii din acea parte a Peninsulei Balcanice aflate sub ocupație și administrare turcească, să înceapă o nouă etapă a dezvoltării dialectului literar al aromânei.

De această nouă etapă a limbii literare aromânești G. Ivănescu se ocupă în capitolul al II-lea al Părții a X-a a *Istoriei limbii române*. Iată precizarea: „În epoca dintre 1878 și 1948 au existat și condițiile optime pentru dezvoltarea ca limbi literare a dialectelor macedoromân, meglenoromân și istroromân. Aceste forme scrise ale dialectelor în discuție nu erau însă adevărate limbi literare, căci ele serveau numai ca organe de expresie ale literaturii beletristice, literatura scrisă în ele fiind ea însăși limitată la câteva genuri literare (poezie, nuvelă), la unele îndrumări în domeniul economic, la corespondență și la comunicarea în presă a unor știri” (Ivănescu 1980: 727). Dacă meglenoromâna și istroromâna n-au ajuns niciodată la stadiul de limbi literare autentice, aromâna, afirmă G. Ivănescu, datorită înființării și funcționării școlilor românești, încă din timpul lui Alexandru Ioan Cuza, în localitățile balcanice în care trăiau comunități compacte de aromâni, și-a creat o adevărată literatură în dialect, atingând nivelul unei „limbi literare dialectale macedoromâne cu funcție numai artistică” (*ibidem*). Concluzia autorului însă era că, la sfârșitul anilor '70 ai veacului trecut, când autorul dădea la tipărit *Istoria limbii române* și când în Balcani nu mai funcționau școlile românești, iar aromânii nu mai studiau limba română literară, „literatura beletristică cultă aromână e pe cale de a apune, dacă nu cumva a apus de-a binelea” (*ibidem*: 729).

În anii '80 însă ai secolului trecut, scrisul în aromână prindea din nou aripi. Chiar în ultimul deceniu al regimului comunist, scriitorii aromâni din România își făceau auzită vocea în volume de autor sau în antologii în aromână. În 1983, Kira Iorgoveanu (n. 1948) publica volumul de versuri originale *Steauă di dor* (Editura

³ Ghiorghe Platari-Tzîmă, autorul unui excepțional corpus de documente privitoare la glorioasa citadelă aromânească Metsovo (Aminciu), din Munții Pindului (ΚΩΔΙΚΑΣ ΔΙΑΘΗΚΩΝ ΜΕΤΣΟΒΟΥ, τομ. Α, Β, Γ, Μετσόβο–Αθήνα, 2004) ne-a mărturisit, în septembrie 2005, că se află în posesia unui alt manuscris aromânesc, scris cu litere grecești, pe care intenționa să-l publice. Noi ne-am oferit să-l publicăm aici, în țară, într-o ediție științifică, dar Ghiorghe Platari a refuzat această ofertă. Este posibil ca, la această dată, el să fi publicat deja manuscrisul respectiv, dar noi nu am reușit să-l contactăm pentru a afla adevărul în acest sens.

„Eminescu”). După trei volume de poezii scrise în limba română literară, absolut remarcabile și remarcate ca atare la apariție, poetul Nicolae Caratană (1914–1992)⁴ scotea, în 1985, în aromână, volumul *Așteptu soarile* (Editura „Litera”). I-a urmat, în 1987, Mihai Prefti cu volumul *Durut iho. Poeme aromâne* (Editura Litera). O imagine elocventă a literaturii aromâne mai vechi și mai noi, mai exact a poeziei, aveau să ofere, în 1985, criticul literar Hristu Cândroveanu și poeta Kira Iorgoveanu în antologia *Un veac de poezie aromână*. Aici, alături de autori „clasici”, precum Constantin Belimace, George Murnu, Nuși Tulliu, Nicolae Batzaria, Zicu Araia, Marcu Beza, Nicolae Velo, Tache Caciona, Nida Boga, Ion Foti, George Perdichi, unii dintre ei, autori și în româna literară, aflându-se și în atenția lui G. Ivănescu (vezi *ibidem*) ș.a., afirmați până la al Doilea Război Mondial și bine cunoscuți de publicul aromân din țară și din Balcani unde funcționaseră școli românești, apăreau nume noi ca Nicolae Babu (1901–1967), Constantin Colimitra (1912–2001), Teohar Mihadaș (1918–1996), cunoscut până la această dată doar ca scriitor în româna literară⁵, Hristu Cândroveanu (n. 1928), Kira Iorgoveanu, Vasile Todî (n. 1958) (cf. Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: passim, T. Papahagi 1922: passim, Carageani 1999: 85–114; Nasta 1985: passim, Cuvata 2001b; vezi și Papanace 2001).

Pe lângă acești autori, lingvistul român de origine aromână stabilit în Italia, Gh. Carageani, în volumul său *Studii aromâne*, ia în discuție și scriitori aromâni din alte țări balcanice: din Macedonia (din fosta Iugoslavia), pe Vanghea Mihanyi Steryu-Cociu (n. 1950), Dina Cuvata (n. 1952), Nico Oğacli, Branislav Ștefanovschi, Santa Djica, Vanghiu Zega și Gena Nakovska, iar din Grecia, pe Stavru Pațali, care, pe la 1987–1991, scria poezii în aromână cu litere grecești (Carageani 1999: 87–88, 92⁶).

3. Din prezentarea noastră de mai sus, deși incompletă, se conturează, credem, o imagine elocventă a scrisului dialectal aromânesc de azi, cel puțin din perspectiva generațiilor de autori, a numărului acestora și a varietății de genuri și

⁴ Volumele de versuri antume ale lui Nicolae Caratană sunt: *Lampadoforie* (1972), *Lâna de aur* (1975), *Inscriptii rupestre* (1981), *Arbori* (Litera, 1989), iar postum, *Pod peste legende* (Cartea Aromână, 1992). Tot postum apare și volumul de proză memorialistică *Memorii ghețimanice* (Ex Ponto, Constanța, 2000). Referințe privind activitatea și opera literară a lui Nicolae Caratană găsim la Bardu 1985: 7; Puiu 2005: 472–476; Cuvata 2001a: s.v.

⁵ Menționăm următoarele volume ale lui Teohar Mihadaș: poezie: *Ortodoxie păgână* (1947), *Țărâna serilor* (1967), *Reminiscențe* (1968), *Elegii* (1971), *Trecerea pragurilor* (1972), *Pâinile punerii înainte* (1974), *Nimburi* (1976), *În lumina înserării* (1984), *Înstelatele oglinzi* (1984), *Orfica tăcere* (1988); proză: *Tărâmul izvoarelor* (1968), *Frumoasa risipă* (1980), *Înaltele acele vremi* (1987), *Pe muntele Ebal* (1990), *Pinii de pe Golna* (1993). După căderea comunismului, autorul a publicat în aromână volumul *Botsli di didindi* (1992), postum apărându-i *Oara di hari* (1998) și *Catreni* (1998), cf. Cuvata 2001b: 38, s.v. Așadar, înainte de a publica în dialect, cei doi autori erau deja cunoscuți ca scriitori români.

⁶ Lucrarea conține și succinte date biobliografice despre toți acești autori. Multe dintre informațiile respective sunt preluate de Gh. Carageani din revista „Zborlu a nostru”, scoasă la Freiburg, în Germania, din 1984, de profesorul Vasile Barba.

stiluri. Din această imagine răzbate ideea că aromânii din România și din țările balcanice foste comuniste, care au simțit chemarea literaturii, par a pune în practică îndemnul adresat de I. H. Rădulescu la începuturile literaturii române moderne: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris, și scrieți cât veți putea și cum veți putea; dar nu cu răutate”⁷. Nu departe de această chemare pașoptistă este și părerea lui Gheorghe Carageani, exprimată în studiul *Scriitori aromâni (macedoromâni): Ce fel de literatură, ce fel de viitor?*, a cărei primă versiune, în italiană, datează din 1991: „Pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii dialectale aromâne se impune ca o primă necesitate aceea de a se scrie în aromână: nu doar bine, ci și mult”. Și nu numai să se scrie, spune mai departe autorul, ci și să se tipărească. Doar așa, „prin înmulțirea cărților scrise și publicate în aromână se vor putea pune bazele unei varietăți mai mult sau mai puțin unitare, un fel de *koinè* a aromânei, fiindcă aromâna este deocamdată «un ansamblu de graiuri nestandardizate»” (Carageani 1999: 103–104)⁸.

Așa stând lucrurile, revirimentul, despre care vorbeam mai sus, nu poate fi decât salutat. Se scrie mult, și nu de puține ori, și bine. Ne îngăduim totuși observația că scriitorii aromâni de azi, în special aceia cu mai puțină cultură literară, par să ignore cuceririle literaturii aromâne tradiționale în care s-au remarcat „clasicii” Constantin Belimace, Nuși Tulliu, George Murnu și ceilalți, creatori ai unui limbaj poetic oarecum unitar, bazat pe graiul grămostean de nord (Ivănescu 1980: 728), pe care l-au nuanțat uneori cu dacoromânisme literare, pentru că mai toți se formaseră în școlile românești și luaseră contact cu limba și literatura română, pentru că mulți erau trăitori în România și pentru că necesitatea artistică le impunea în diverse situații întrebuițarea unor cuvinte inexistente în aromână. În poemele lor, autorii în cauză caută plenisonia, muzicalitatea, altfel spus, sonoritățile fluide, și reușesc adesea să le materializeze, în cea mai mare parte, cu elemente lingvistice din graiul străbun sau din graiuri apropiate, și numai rareori cu dacoromânisme. Ilustrative în acest sens sunt versurile dintr-o foarte cunoscută poezie a poetului George Murnu (autorul volumului *Bair di cântic armânescu*, 1931), considerat de Hristu Cândroveanu „cel mai prestigios scriitor aromân modern” (Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 47), iar de Nicolae Șerban Tanașoca, „cel mai de seamă poet dialectal aromân” (Tanașoca 2004: 3):

„Graiul-a meu di mumă, graiul a meu di tată/ vatra mea iu îi-ardu aîl'i țe-am bănată.// Graiul picurărescu di păduri și plac,/ Zbor ți-avdzîi dît gura paplui și-ali maie,/ Zbor di budză vrută, dumnidzască îilă,/ Ŋiurismă di frangă și di trandafilă” (*Graiul armânescu*) (cf. Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 50).

⁷ Cuvintele lui I.H. Rădulescu sunt invocate și de Nicolae Saramandu (1994: 37–39), pentru a arăta că o limbă literară, în speță – aromână, nu se creează peste noapte, ci după întrebuițarea ei în scris multă vreme.

⁸ În versiunea inițială, în italiană: *Scrittori aromeni (macedoromeni): quale letteratura, quale futuro*, studiul a apărut în „Letteratura di frontiera – Litteratures Frontalières, Anno I, nr. 2, luglio–dicembre 1991: 131–153, cf. *ibidem*: 15.

Armonia prozodică este evidentă. Pe urmele sale, Nicolae Caratană, foarte bun cunoscător și el al cadențelor clasice, scrie, în *Așteptu soarile* (1985), o excelentă poezie modernă din care cităm:

„Veaglie-ț boacea, veaglie-u di corghi/ di trup nu ai lipsă, ti-alasă./ Homer minduia prin ocļiļi orghi./ minduia prin noaptea-ahîndoasă./ Cîndu scria ațea țe-are scrisă, /trupu-al Moise fudzi aspărat,/ prea multu foc lu-angrica, prea multă chisă,/ trupul di-amu ȷi-era zborlu sciat// Nu-arăvda dot atânți niori,/ atâte rufei di icoane./ Scriinda, băna di ȷiļi di ori/ armas fără trup di ori milioane./ Fă ș’tine ca el/ anarga-anarga cîndu dipuni tu carte,/ cîndu dipuȷi dit tine tu-ațel/ țe s-alumtă s’nu aibă moarte” (*Nu ai lipsă di trup*)⁹.

Primul din cei doi poeți este pindean, iar celălalt, fărșerot (vezi prezentările biografice din Cândroveanu, Iorgoveanu 1985: 47–49, respectiv 403–405), dar limba în care scriu, limpede și muzicală, este aproape aceeași, pentru că ambii creatori urmăresc în întrebuițarea ei efecte de artă superioară, care să aibă o cât mai mare audiență.

La poeții de azi, în special ȷla cei tineri, sincronizați la poezia modernă și preocupați mai mult de adevărul tensionat al ideilor poetice și al cuvintelor decăt de eufonie, asemenea caracteristici sunt mai puțin frecvente. Aceasta nu înseamnă că poezia lor este lipsită de valoare. Din acest punct de vedere, remarcăm pe Gheorge Vrana, din a cārui creație poetică cităm:

„Bana mea –/ cārvani di yisi/ mprădată di vimtu...// Bana mea/ nmurmintată/ tu arina spulbirată” (*Bana mea*)¹⁰,

și pe Spiru Fuchi, poet aromân din Albania, cu cîteva versuri din poezia *Soari disicat*, care deschide volumul cu același titlu:

„Ishai di noapti,/intrau tu dzuă,/cu soară disicat:/periă di locu/ Stranjili chānushā/ Cu moartia misticat” (*Soari disicat*).

Din punctul de vedere al variantelor dialectale actualizate azi în creațiile literare, remarcăm faptul că autorii scriu, fiecare, în graiul nativ. Pentru că cei mai mulți scriitori sunt grāmosteni, graiul în care se scrie cel mai mult este graiul grāmostean. Și, după cum am văzut că și în trecut dintre grāmosteni s-au ales cei mai mulți poeți, se poate spune că se continuă astfel un fel de tradiție a scrisului aromānesc bazat pe graiul grāmostean. Totuși, dacă înainte autorii aparținând acestui grup lingvistic urmăreau accesibilitatea și unitatea limbii în care scriau, astăzi urmașii lor lasă impresia că sunt interesați mai mult doar de redarea cât mai exactă a conținuturilor în propriul grai. Iată, spre ilustrare, o strofă dintr-o poezie a lui Mihai Prefți, altfel un bun poet, care aproape că nu poate fi înțeleasă, să zicem, de un cititor fărșerot din Albania sau din România:

„Vālānduită minari/ Pit caljiuri fār di tāhmini, Cu nādii upāriti/ Tu-adilȷeaticlu curmat” (*Vālānduită minari*, în Cuvata 2001b).

⁹ Autorul a folosit un sistem de scriere mai aparte, în care, pentru consoanele *l'* și *ȷ*, întrebuițează grafemele / și ȷ, pe care am încercat să le reproducem întocmai, așa cum am procedat cu celelalte grafii utilizate de diferitele edituri care au publicat creații ale scriitorilor aromāni.

¹⁰ Din „Zborlu a nostru”, XI, nr. 1(41), 1994: 20.

Grămostenii din Macedonia și din Bulgaria își scriu și ei graiul, iar fărșeroții din Albania, pe al lor.

Concluzia care se impune este că, deocamdată, nu putem vorbi de un limbaj poetic unitar al aromânei și că acea limbă literară a dialectului aromân, cu funcție numai artistică, despre care vorbea G. Ivănescu în *Istoria limbii române* (vezi *supra*) este astăzi într-un adevărat impas, în această privință. Scriitorii aromâni de azi par a ignora realizările predecesorilor lor din secolele precedente.

BIBLIOGRAFIE

- Bardu 1985 = Nistor Bardu, *Virtuți poetice ale limbajului dialectal*, în „Tomis”, XX, nr. 12, decembrie.
- Brezeanu, Zbucăa 1997 = Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucăa (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București (Arhivele Naționale ale României).
- Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, Imprimeria Națională.
- Carageani 1999 = Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Caragiu Marioțeanu 1962 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Liturghier aromânesc*, București, Editura Academiei.
- Cândroveanu, Iorgoveanu 1985 = Hristu Cândroveanu, Kira Iorgoveanu, *Un veac de poezie aromână*, București, Editura Cartea Românească.
- Cuvata 2001a = Dina Cuvata, *Scriitori armăneshtsă*, Scopia.
- Cuvata 2001b = *Picurarlu di la Pind. Antologhies-a puiziljei armănească* (sec. XIX și XX), Scopia.
- Djuvara 1996 = Neagu Djuvara, *Aromânii: istorie, limbă, destin*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Iorga 1969 = Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1668–1821)*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Ivănescu 1948 = G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, XI–XII, 1944–1945 [1948], p. 1–412 și 540 (și în extras).
- Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Nasta 1985 = Atanasie Nasta (ed.), *Ecou de cântec aromânesc*, București, Editura Litera.
- Papacostea 1983 = Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, București, Editura Eminescu.
- Papahagi, Per. 1909 = Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavaloti, Ucuta, Daniil)*, București, Editura „Carol Göbl”.
- Papahagi, T. 1922 = Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, București, Tipografia „România Nouă”.
- Papahagi, V. 1935 = Valeriu Papahagi, *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea*, București.
- Papanace 2001 = Constantin Papanace, *Mică antologie aromânească*, cu un studiu introductiv asupra aromânilor și a dialectului lor de..., București, Editura Scara.
- Papanace 2001 = Constantin Papanace (ed.), *Mică antologie aromânească*, București, Editura Scara.
- Peyfuss 1996 = Max Demeta Peyfuss, *Die Druckerei von Moschopolis, 1731–1769: Buchdruck und Heiligenverehrung in Erzbistum Achrida*, Wien, Böcklau.
- Popovici 1934 = D. I. Popovici, *Despre aromâni (O Țințarima)*, București.
- Puiu 2005 = Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanța, Editura Ex Ponto.
- Saramandu 2004 = Saramandu, Nicolae, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române.
- Tanașoca 2004 = Nicolae-Șerban Tanașoca, *Lume veche, Lume nouă (Confesiuni)*, în „Ziarul financiar” (Ziarul de Duminică), 16 iul. 2004.

THE CONCEPT OF LITERARY LANGUAGE WITHIN A DIALECT APPLIED TO AROMANIAN FROM G. IVĂNESCU'S PERSPECTIVE

ABSTRACT

Of all historical dialects of Romanian language, only Aromanian has grown a literary register or the beginnings of a literary register. This linguistic reality made the Romanian scholar G. Ivănescu to introduce the concept of *literary language within a dialect* and apply it to the Aromanian dialect. The development of a literary register in the Aromanian dialect was studied by G. Ivănescu from its beginnings in the second half of the 18th century, owing to the works of Moscopolitan writers Cavalioti, Daniil, Ucuta, until the moment when the author ended his renowned and highly praised work *Istoria limbii române* [*The History of Romanian Language*] (1980).

Our article emphasizes the claims of the outstanding Romanian linguist, and brings more concrete examples of Aromanian literary language, which, on the one hand, will confirm his views, but on the other will contradict them, especially when it comes to the post December 1989 reality.

Keywords: *literary language, literary language within a dialect, Aromanian writers, Aromanian written texts.*